

Deontoloji Açısından Yenidoğan Hakları Deklarasyonu

Declaration of Newborn Rights from the Perspective of Deontology

Öğ.Gör. Selda YILDIZ¹

¹ ESOĞÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

Özet

Doğumdan itibaren yaşamın ilk 28 günü yenidoğan dönemidir. Yenidoğan dönemi vücut işlevlerinin yeterli olgunluğa ulaşmamış olduğu bir dönemdir. Bunun yanında immatür, prematüre, düşük doğum ağırlığı, doğumsal anomaliler gibi çeşitli nedenler hassas olan yenidoğan dönemini daha da hassas ve kırılgan¹ hale getirebilmektedir. Yenidoğan dönemi çocukluk dönemlerinin ilkidir. Çocuk haklarına yön veren temel anlayış çocukların hem incinebilir hem de özel gereksinimleri olan bir grup olmasıdır. Yaşam hakkı en temel haktır. Yaşamın başlangıcında olan yenidoğanlar yaşamın sağlanması için tüm tehditlerden korunmalıdır.

24 Eylül 2001'de Barselona'da, yaşamın hassas döneminin özelliklerinin dikkate alındığı, ilk kez üreme sağlığı ölçütlerinin temel alındığı "Anne ve Yenidoğan Hakları" na ilişkin dünya çapında bir deklarasyon yayınlanmıştır. Barselona Deklarasyonu'nun amacı: toplumda görüş oluşturmak, toplumu uyandırmak, sağlık alanında çalışanların dikkatini çekmek, hükümetler ve uluslararası enstitülerden etkin geribildirim almaktır. Bu konuyla ilgili tüm kurumların deklarasyonda yer alan "Anne ve Yenidoğan Hakları" nın gerçekleşmesi için bir araya gelmesini, harekete geçmesini sağlamaktır.

Yenidoğan Hakları Deklarasyonu'nun tıp deontolojisi açısından ele alındığı bu çalışmada yenidoğan haklarının Türkiye'deki sağlık alanına yansımaları incelenmiştir. Yenidoğan ile ilgili meslek gruplarının mevzuatı bilip davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. Yenidoğan ile yolu en çok kesişen alan sağlık alanıdır. Sağlık meslek mensuplarının yenidoğan haklarını bilmeleri sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde yapmalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenidoğan hakları, deklarasyon, deontoloji.

Abstract

The first 28 day from the birth is called newborn (neonatal) period. It is a period that newborn's body functions have not reached adequate maturity yet. However some factors like immature premature, low birth weight and congenital abnormalities can make the newborn period, which is already sensitive, even more sensitive and fragile.

The basic understanding that guides children's rights is that children are both vulnerable and have special needs. The right for life is the fundamental right besides it is a fundamental freedom. The newborns at the beginning of life must be protected from all threats to ensure life. On 24 September 2001 in Barcelona, a worldwide declaration on "Mother and Newborn Rights" was released. With this declaration for the first time the characteristics of this sensitive period of life and reproductive health criteria were taken into consideration.

The main purpose of the Barcelona Declaration is to create opinion in society, to stimulate society, to attract the attention of health professionals, and to receive effective feedback from governments and international institutions. The aim is to ensure that all institutions involved in this matter come together and act in order to realize the 'Mother and Newborn Rights' in the declaration.

Medical deontology, under medical ethics, refers to the legal and moral obligations that must be obeyed by practitioners of health professions during their practice. Briefly it expresses the rules determining their tasks. This study in which The Declaration of the Rights of the Newborn in terms of medical deontology is addressed reflections of newborn rights on healthcare field in Turkey are discussed and examined.

Key Words: Newborn rights, declaration, deontology

¹ Kırılgan çocuk sendromu davranışsal, gelişimsel veya tıbbi problemler için risk altında algılanan çocukları tanımlamak için kullanılmıştır. İlk olarak 1964'te Green and Solid tarafından ele alınmıştır: "Bir çocuğun akut ve yaşamı tehdit eden hastalığına ebeveyn tepkileri, hem anne hem de çocuk üzerinde uzun süreli psikolojik olarak zararlı etkilere sahip olabilir" (1).

Giriş ve Amaç

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, yenidoğan ölümleri beş yaşın altındaki çocuklarda ölümlerin % 45'ini oluşturmaktadır. Her yıl 2,7 milyon can kaybı olurken 2,6 milyon bebek gebeliğin son 3 ayında veya doğum sırasında ölmektedir. Her yıl 303.000 anne ölümü meydana gelmektedir. Ne yazık ki bu ölümlerin üçte ikisi önlenebilir ölümlerdir (2,3).

Görüldüğü üzere yenidoğan dönemi insan yaşamının en hassas, savunmasız ve dinamik evresidir. Ulusal ve uluslararası tüm istatistiki veriler bu dönemde mortalite ve morbidite yaşamın daha sonraki evrelerine göre daha yüksek oranda olduğunu göstermektedir (4).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin Yenidoğanın özgün durumları dikkate alındığında, yenidoğan açısından yeterli koruma sağlamadığı düşüncesi, yenidoğan haklarını koruyan ayrı bir belgenin düzenlenmesine neden olmuştur.

Bu kapsamda 24 Eylül 2001'de Barselona'da, ilk kez Üreme Sağlığı ölçütleri temel alınarak "Anne ve Yenidoğan Hakları" na ilişkin dünya çapında bir deklarasyon yayınlanmıştır (2).²

Bu çalışmada; insan hakları temelinde "Yenidoğan Hakları Deklarasyonu" nun deontolojik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. Temel Kavramlar, Tanımlar ve İçerik

Yeni doğan haklarını tüm yönleriyle değerlendirebilmek için insan, yeni doğan, kişilik, deklarasyon ve sözleşme kavramlarını bilmek gerekir.

2.1. İnsan

Türk Dil Kurumu'nda İnsan: "Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı" olarak tanımlanmaktadır (5).

² Bildirgeye dair ilk taslak "5. Dünya Perinatal Tıp Kongresi Organizasyon Komitesi" tarafından yapılmıştır. "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nden (10 Aralık 1948) "Çocuk Hakları Beyannamesi"ne kadar (20 Kasım 1989), "Uluslararası Nüfus ve Gelişme Konferansı" rapor ve sonuçlarından sonra (1994, 1995...), Birleşmiş Milletler'e bağlı bazı kuruluşlar kadın ve çocukların mevcut konumunu iyileştirmeye yönelik programlar yapmış ve önerilerde bulunmuşlardır. 5. Dünya Perinatal Tıp Kongresi'nde, Dünya Perinatal Tıp Birliği diğer ulusal ve uluslararası Perinatal Tıp, Obstetrik, Pediatrik ve Neonatoloji Birlikleri, Akademiler, Vakıflar, Enstitüler ve İnsani Organizasyonlar, anne ve yenidoğan haklarını koruyan, destekleyen dünyadaki tüm kuruluşlarca "Anne ve Yenidoğan Hakları Barselona Bildirgesi" isimli resmi bir bildirgenin yayınlanmasına karar verildi (2).

Yeryüzünde düşünebilen, üretebilen, konuşabilen ve sosyal ilişkiler kurabilen tek varlık insandır (6). İnsan fiziksel, sosyal, duygusal ve entelektüel gereksinimi olan bir bütündür (7).

İnsan doğası itibariyle değerli olduğu ve ahlaken tam saygıyı sırf insan oluşundan ötürü hak ettiği için doğasından gelen bu değer, varlık bulduğu ilk andan geçerlidir (8).

İnsanın oluşum evreleri; ilk iki haftalık süre “hücresele evre” dir. Onuncu gebelik haftasına kadar olan süre “embriyon evresi”, 10. gebelik haftasından doğuma kadar olan süre ise “fetüs evresi” dir (9).

2.2. Yenidoğan

Gebeliğin yirmi ikinci haftası ve sonrasında, temel gelişimini tamamlamış, 500 gram ve üzerinde doğmuş, doğduğunda yaşam belirtilerinden (nefes alıp verme, ağlama, kol ve bacaklarda hareket, göbek kordonunda pulsasyon, cilt renginin pembe olması, kol ve bacakların seksiyon da olması vb.) en az birini gösteren yirmi sekiz günden küçük bebeği ifade eder (10).

2.3. Kişilik

Hukuki anlamda kişi, haklardan yararlanabilen, hak sahibi olabilen ve borç yüklenen varlıktır. Dar anlamda kişilik, medeni haklara ve borçlara ehil olmayı kısaca hak ehliyetini ifade eder.

Türk Medeni Kanunu (TMK) madde 28, gerçek kişiliğin başlangıcını düzenlemektedir. Bu maddeye göre kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar. Buna göre, kişiliğin başlangıcı iki unsurdan oluşur. Bunlar sağ doğum ve tam doğumdur (11).

Aynı zamanda kişilik, bireyin her işlevinde otomatik olarak kendini gösteren, kolayca değişmeyen, büyük ölçüde bilinçdışı olarak kazanılmış davranış örüntüleri, algılama ve düşünme biçimleridir. Genetik mirasla başlayan ve çeşitli faktörlerin etkisiyle oluşan kişilik gelişimi, bir bütünleşme ve olgunlaşma süreci olarak ele alınabilir. Bu süreç, doğumdan sonraki süt çocukluğu döneminde, en yoğun biçimde anne ile bebek arasında kurulan bakım ilişkisinden beslenir. Çocuk büyüdükçe, baba ve kardeşlerin katıldığı sosyalleşme ile ikili dünyanın dışına çıkarak, sınırları, engelleri ve otoriteyi tanır. Bireyin kişiliği son olarak ergenlikte yaşananlarla şekillenerek olgunlaşır ve özgün bir yapı kazanır (12,13)

2.4 Deklarasyon

Fransızca *déclarer* "ilan etmek, beyan etmek" anlamındadır. Fransızca fiil Latince *declarare* "yüksek sesle ilan etmek" fiilinden alıntıdır. Bu sözcük Latince *clarare* "bağırarak" fiilinden türetilmiştir. Deklarasyonun kelime anlamı "ilan, kamuya açıklama", "açıklamak, aydınlatmak" veya doğrudan açıklayıcı önekten "açıkça belirtmek, açıklamak, ifşa etmek, ilan etmek" demektir (14).

Deklarasyonlar, hitap ettiği toplumu aydınlatmak, açıklama yapmak, itici güç oluşturmak, duyarlılıkları arttırmak gibi amaçlarla yayınlanmaktadır.

2.5 Sözleşme

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde: "Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağıt, akit, mukavele, kontrattır. Anayasa, her şeyden önce bütün vatandaşların uymak zorunda olduğu bir toplum sözleşmesidir" denilmektedir³ (15).

3. Deontoloji Açısından Yenidoğan Hakları Deklarasyonu

"Deontoloji", terim olarak, 19. yüzyılın ilk yarısında Jeremy Bentham tarafından önerilmiş ve "yükümlülükler bilgisi" karşılığı olarak kullanılmıştır (16).

Etimolojik olarak bakıldığında; Yunanca "dei – gerekli olan" ve "on – şey" anlamına gelen "deon – gerekli olan", "logos – bilim, bilgi" sözcüklerinden meydana gelen deontoloji kısaca "ödev ve yükümlülük bilgisi" olarak tarif edilebilir (17).

Deontoloji, sağlık profesyonellerinin görevlerini belirleyen kuralları ifade etmektedir. Güncel anlamda deontolojinin arkasında hukukun desteği vardır ve bu yolla yaptırım gücüne sahiptir. Deontoloji eylemin sonucu ile değil, eylemin kendi koyduğu sınırlar içerisinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ile ilgilendir (17).

³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde 90'da "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." denilmektedir (18).

YHD(Yenidoğan Hakları Deklerasyonu)'u, deontoloji açısından; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi, Tababet ve Şubatu San ‘atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, 5490 Nüfus Hizmetleri Kanunu, Sosyal Güvenlik Kanunu Sağlık Uygulama Tebliği, Türk Ceza Kanunu, TMK”, tüzükler ve yönetmelikler temel alınarak ilkesel bir yaklaşım ile değerlendirilmelidir.

3.1. YHD 1. Madde: “*İnsan hakları evrensel beyannamesi yaşamın bütün evrelerini kapsar. Bütün insanlar eşit, erdemle, özgür doğarlar.*” (19).

İnsan haklarına dair bütün haklar yenidoğana da tanınmıştır. Yenidoğanın özellikli durumundan doğan ve YHD’da belirtilen hakların genel olarak korunabilmesinin temel gerekliliklerinden biri de onların yasal güvence altına alınmaları, yani yasal geçerliliği olan belgelere konulmalarıdır. Özgürlükler, yasal istemlere dönüştürülmüş etik istemlerdir. Anayasayla korunmaktadır (19,20).

3.2. YHD 2. Madde: “*Bir insan olarak yenidoğanın onuru üstün değerdedir. Yenidoğanlar "Çocuk Hakları Anlaşması" gereğince korunmalıdır.*” (19).

İnsan onurunun insan haklarının temeli ve insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir öz değer olduğu söylenebilir. İnsan onuru kişinin hem kendisine duyduğu saygıyı hem de kendisine karşı başkaları tarafından duyulan saygıyı ifade etmektedir (21).

İnsanın güçsüz ve korunma gereksinimlerinin en üst düzeyde olduğu yenidoğan döneminde yenidoğanın yüksek yararı ilkesi onurunun üstün tutulması temel insan hakkıdır.

3.3. YHD 3. Madde: “*Her yenidoğan yaşam hakkına sahiptir. Bu hakka dil, din, ırk, ekonomik durum, cinsiyet, doğum yeri ve diğer ayrımlar yapılmaksızın tüm insanlar ve hükümetler saygı göstermelidir. Devletler çocukların ayrımcılıktan korunması için gerekli önlemleri almalıdır.*” (19).

Yenidoğanın en temel hakkı yaşama hakkıdır. YHD’nda üçüncü maddede bahsedilen yaşama hakkı sağlanmadan diğer hakların korunamayacağı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bakımdan sıralandığında üçüncü maddenin esasında sıralamada birinci sırada yer alması gerekmektedir.

Yaşama hakkı bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin başında gelmektedir. Öyle ki bu hakkın güvence altına alınmadığı sistemlerde diğer hakların tanınmasının ve güvence altına alınmasının bir anlamı olmayacaktır (22).

“İnsan Hakları Deklarasyonu ve Avrupa Sözleşmesi” temelinde; her bireyin “*yaşam hakkı vardır*”, “*özerklik ve bireysel güvenliği*”, “*yaşamsal değeri*”, “*bedensel ve ruhsal bütünlüğünün korunma ve gözetilme hakkı*” ile “*hiçbir kişi ve kurulun yaşamı sonlandırma hakkı yoktur*” kavramları temel alınmalıdır (23).

Anayasada yaşam hakkı temel hak ve hürriyetlerden biridir. Anayasanın 17. maddesinde “Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” denilmektedir (18).

TMK madde 28’de "kişinin şahsiyetinin" sağ olarak doğduğu andan itibaren başladığı belirtilmiştir. Aynı kanunda "medeni hakkın" implantasyonla başladığını da vurgulanmıştır (13).

Doğmamış çocuğun hakları vardır. Medeni haklardan embriyo döneminden itibaren hak kazanan bebek, canlı doğması ile miras gibi bazı kişilik haklarına sahip olabilmektedir (9).

Embriyo ve ceninler Medeni Kanun anlamında gerçek kişi sayılmamakta, ancak tam ve sağ doğma koşulunun gerçekleşmesiyle ana rahmine düştüğü andan itibaren; geriye yönelik olarak, hak ehliyetine sahip olmaktadır. Tam ve sağ doğumla kazanılan hak ehliyeti olup, bu durum yaşama hakkının koruduğu alan ve yaşamın başladığı an bakımından bir gösterge niteliği taşımamaktadır (22).

Yaşam hakkı korunurken aynı zamanda “*Devletler çocukların ayrımcılıktan korunması için gerekli önlemleri almalıdır*” ifadesiyle ilişkili olarak, ülkemizde devlet sorumluluğunda yürütülen yenidoğan taramalarından elde edilen bilgilerin Sağlık Bakanlığı tarafından dijital ortama kaydedilmesinden bahsetmek gerekir. Geçmişte yenidoğanın tedavisi ile ilgili gelişmelere herhangi bir katkısı olmayacak bilgilerin (babanın TC kimlik numarası, bebeğin evlilik içi ya da dışı olup olmadığı ve bebeğin dininin ne olduğu) bu formlarda yer almış olduğu ancak etik açıdan süren tartışmalar sonrasında düzeltildiği görülmüştür. Bu bilgiler özel yaşamın gizliliğinin ihlaline de yol açabilirler. Ayrıca bazı bilgilerin damgalamaya yol açacak şekilde kullanılması ve damgalamanın getirdiği ayrımcılık ya da kabul edilmezlik sonucunda bireylerin yalnızlığa terk edilmesine, toplumsal desteğin azalmasına, benlik saygısının düşmesine ve kişi ya da grupların bazı hak ve menfaatlerden yoksun kalmasına yol açabilir (24).

Tablo 3. 1. Mevzuatta doğrudan ya da dolaylı olarak yaşama hakkının önemi ve ceza hükümleri ile ilgili bazı maddeler.

Hukuki Dayanağı	Yürürlüğe Giriş Tarihi	İlgili Madde
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ⁴	9.11.1982	12/13/15/17/56
Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ⁵	06.11.1930	3/18/151/153/154/160 /165
Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi ⁶	19.04.1960	2/14/22/23
Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun ⁷	03.06.1979	5/8/9/15
Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ⁸	27.05.1983	5/6
Rahim Tahliyesi Ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi Ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük ⁹	18.12.1983	3/5/7/8/9
Türk Medeni Kanunu (yaşama hakkının başlangıcı ve hak ehliyeti) ¹⁰	01.01.2002	8/28/29/30
İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi ¹¹	09.12.2003	18
Ceza Muhakemeleri Kanunu ¹²	17.12.2004	88/89/93/100/159
Türk Ceza Kanunu ¹³	01.04.2005	76/77/81/82/83/85/87/89/90/91/95/97/98/99/100 /102/103/106/170'den 181'e kadar 185/186/187
Hasta Hakları Yönetmeliği ¹⁴	01.08.1998 (08.05.2014)	5/8/12/13/14/24/25/27/29/30/32/33/37
Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik ¹⁵	13.04.2013	5/6/7
Hekimlik Meslek Etiği Kuralları ¹⁶	01.03.1999	5/26/28/37/33/43
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ¹⁷	27.01.1995	6/24/27
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ¹⁸	11.08.2003	10(3)/12 (2)

⁴ Anayasa (18) : https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2017.pdf

⁵ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (25):

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801593.pdf

⁶ Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi (26) : <http://www.thsk.gov.tr/dosya/mevzuat/tuzukler/2.3.412578.pdf>).

⁷ Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun (27):

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>

⁸ Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (28):

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanundmc066/kanundmc06602827.pdf

⁹ Rahim Tahliyesi Ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi Ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük (29) :

<http://www.thsk.gov.tr/dosya/mevzuat/tuzukler/2.5.837395.pdf>

¹⁰ Türk Medeni Kanun (13) : <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>

¹¹ İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (30) : <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html>

¹² Ceza Muhakemeleri Kanunu (31) : <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5190.html>

¹³ Türk Ceza Kanunu (32) : <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5190.html>

¹⁴ Hasta Hakları Yönetmeliği (33) : https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_hastahaklari.pdf

¹⁵ Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik (34) : <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130413-7.htm>

¹⁶ Hekimlik Meslek Etiği Kuralları (35) :

http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&id=65&Itemid=31

¹⁷ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (36) : <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>

¹⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (37) :

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf>

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ¹⁹	01.06.2010	2
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ²⁰	27.05.1949	2/3

3.4. YHD 4. Madde: “Her yenidoğan yaşamının kültürel, politik ya da dini nedenlerle riske atılmaması hakkına sahiptir. Hiç kimse kısa ya da uzun dönemde yenidoğanın sağlığını riske atacak ya da fiziksel bütünlüğünü etkileyecek herhangi bir hareketi uygulama hakkına sahip değildir. Hiçbir koşul altında verilen hiçbir hasar mazur görülemez.” (19).

Vücut bütünlüğünün dokunulmazlığı kişilik hakkının içinde yer alan kişisel değerlerden biri olup yaşam hakkı çerçevesinde düşünülmesi gereken temel haklardandır. Bu hak, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” başta olmak üzere birçok uluslararası ve ulusal belgelerde koruma altına alınmıştır (40).

Kanunun verdiği yetkinin kullanılması (yasal yetki), daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar (üstün yarar=tedavi etme amacı), kişilik hakkı zedelenen yenidoğanın yasal temsilcisinin rızası (onam) ile tıp biliminin kurallarına uygun olarak yapılan müdahaleler dışında vücut bütünlüğüne dokunulamaz (40).

Tablo 3. 2. Mevzuatta doğrudan ya da dolaylı olarak vücut bütünlüğünün dokunulmazlığı hakkının önemi ve ceza hükümleri ile ilgili bazı maddeler.

Hukuki Dayanağı	Yürürlüğe Giriş Tarihi	İlgili Madde
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	9.11.1982	15/17
Tababet Ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun ²¹	14.04.1928	70
Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	06.11.1930	67/284
Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi	19.04.1960	3/10/11/13/22
Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun	03.06.1979	3/5/15
Nüfus Planlaması Hakkında Kanun	27.05.1983	5/6
Türk Medeni Kanunu	01.01.2002	23/24/25/284/286/298/301/346/347/348
Ceza Muhakemeleri Kanunu	17.12.2004	76/78/79/80/81/82/90(3)/93/100
Türk Ceza Kanunu	01.04.2005	26/76/77/80/81/82/84'ten 100'e kadar /102/103/104/105/106/108/109/232/233/234

¹⁹ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (38) :

https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/IH_ve_Temel_Ozgurluklerin_Korunmasi.pdf

²⁰ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (39) : <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>).

²¹ Tababet Ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (41):

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601219.pdf

Hukuk Muhakemeleri Kanunu ²²	01.10.2011	292
Türk Borçlar Kanunu ²³	01.07.2012	47/49/50/52/54/55/56/63/75
Hasta Hakları Yönetmeliği	01.08.1998 (Son hali 08.05.2014)	5/12/13/22/24/25/26/27/29/30/31/32/33/3 4/35/36
Rahim Tahliyesi Ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi Ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük	18.12.1983	3/5/7/13/14
Çocuk Hakları Sözleşmesi	11.12.1994	19/28/34/36/37
İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi	09.12.2003	1/5/6/8/12/13/14/16/17/18/19/20/21/22
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	01.06.2010	2/3/8
Hekimlik Meslek Etiği Kuralları	01.03.1999	26/34/43

3.5 YHD 5. Madde: “Her yenidoğanın doğru kimlik, milliyet ve kurumsal güvence tespitine hakkı vardır. Devlet bu hakkı, diğer yaşlardaki bireylere sağladığı ölçüde garanti altına almalıdır.” (19).

Devlet bu hakkı vatandaşlık yoluyla sağlayabilir. Türkiye’nin de tarafı olduğu “Uluslararası Kişi Halleri Komisyonu (International Commission on Civil Status)” tarafından 13.09.1973’te hazırlanan, ülkemizde 04.05.1975’te yürürlüğe giren “Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme” ye göre çocuğun doğum yoluyla vatansız kalmasını önlemeyi ve anasının vatandaşlığını kazanmasını sağlamaya yönelik hükümler içermektedir (44).

5901 Sayılı “Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK)” Türk Vatandaşlığın kazanılması konusunu, “Türk vatandaşlığının kazanılması halleri” başlığı altında, “doğumla ve sonradan kazanma” biçiminde düzenlemektedir (45).

Doğumla vatandaşlık hakkının kazanılabilmesi için otuz gün içinde olayın olduğu yer veya herhangi bir nüfus müdürlüğüne, yurt dışında ise altmış gün içinde dış temsilciliğe doğum bildirilmesi zorunludur (45).

Bildirim; ana, baba, vasi veya kayyım, bunların bulunmaması halinde, çocuğun büyük ana, büyük baba veya ergin kardeşleri ya da çocuğu yanında bulunduranlar tarafından, doğumu gösteren resmî belgeye veya sözlü beyana dayalı olarak da yapılabilir. Evlilik dışında dünyaya gelen çocukların bildirimini ise ana, ananın küçük, kısıtlı veya ölmüş olması ya da velayetin kendisinden alınmış olması durumunda çocuk için atanacak vasi veya kayyımları tarafından veya velayetin babaya verilmesi durumunda baba tarafından yapılır (45).

²² Hukuk Muhakemeleri Kanunu (42): <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6100.html>

²³ Türk Borçlar Kanunu (43): <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6098.html>

Görüldüğü üzere vatandaşlığın kazanılmasında doğum ve soy bağı yani nesep bilgilerinin doğru olması önemlidir. Doğum bilgileri ile ilgili kasıtlı ya da kasıtsız olarak yanlış beyanda bulunmak yenidoğan için aile ve nesep hukuku, şahsın hukuku, miras hukuku daha birçok sorunu beraberinde getirebilir.

3.6. YHD 6. Madde ve 8. Madde: YHD’nda, temel haklardan tıbbi, sosyal ve psikolojik bakım olmak üzere ortak konuları içermeleri dolayısıyla 6. madde ve 8. madde’yi birlikte değerlendireceğiz.

YHD 6. Madde: “Her yenidoğan daha sonraki yaşamında kendisinin azami fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimini sağlayacak sağlık, sosyal ve duygusal bakımı alma hakkına sahiptir. Toplumlar bu hakka saygı gösterilmesi için bütün gereklilikleri hazırlamak sorumluluğunu taşır.” (19).

YHD 8. Madde: “Bütün yenidoğanlar doğru tıbbi bakım alma hakkına sahiptir. Çocuklar, tıbbi yaklaşım, rehabilitasyon ve koruyucu hizmet ve en yüksek düzeyde sağlığın sağlanması hakkına sahiptirler. Devletler çocuğun sağlığında belirleyici olan geleneksel uygulamaların yok edilmesini hedefleyen tüm önlemleri almalıdır. Hükümetler hem doğum öncesi hem de doğum sonrasındaki dönemdeki sağlıkla ilgilenmelidir.” (19).

Hekimler bütün insanların özgür olduğunu, insan onuru ve hakları bakımından eşit olduklarını ve sağlık hakkının temel insan hakkı olduğunu kabul eder (46).

Yenidoğanın tıbbi bakım almasına yönelik olarak; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığınca 25. 03. 2010’da, 27532 mükerrer sayılı Resmi Gazetede “Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği” yayınlanmıştır. Bu tebliğde yenidoğana verilen sağlık hizmetleri (tedavi, yoğun bakım ameliyat gibi) ilave ücret alınmayacak sağlık hizmetleri arasında sayılmaktadır (47).

Medeni Kanun madde 341’de: “Çocuğun dinî eğitimini belirleme hakkı ana ve babaya aittir. Ana ve babanın bu konudaki haklarını sınırlandıracak her türlü sözleşme geçersizdir” denilmektedir. Ana-baba, çocukların bakımını sağlarken onların yüksek yararlarına uygun kararlar almak ve uygulamakla yükümlüdür (madde 339) (13).

“Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun” un 70. maddesine göre, çocuk hastalara yapılacak tıbbi uygulamalarda çocuğun onamı veli ya da vasisinden alınır (48).

Bir tıbbi müdahale ile ilgili çocuğun yasal temsilcinin onay vermeyi reddettiği durumda, hekimin görüşü girişimin hasta yararına olduğu şeklinde ise karar yasal mercilere bırakılmalıdır. Küçüğün üzerinde tıbbi girişimlerde bulunabilmesi için veli veya bunun bulunmaması durumunda vasinin onamının aranmasının sebebi küçüğün çıkarlarını, bu kişilerin korumakla yükümlü olmalarıdır. Bundan dolayı tıbbi girişimlerden önce anne ve babanın, anlaşmazlık halinde babanın ölmüş veya bulunmaması durumunda annenin ve boşanma halinde korumasına bırakılan kimsenin onamı gereklidir. Evlilik dışı doğan çocuk üzerinde uygulanacak girişimlerde de mahkemenin velayeti verdiği kimseden ve bu kimse anne ise anneden onam alınacaktır (48).

Bu maddede bahsedilen geleneksel uygulamalardan kasıt bebeğin hastalanmasına, enfeksiyon gelişmesine veya tedavi sürecinin uzamasına, ileriki yaşamında sekel kalmasına neden olabilecek zararlı geleneksel uygulamalardır. Kültürümüzün bir parçası olan zararsız geleneksel uygulamalar bu gruba girmez.

Tablo 3. 3. Mevzuatta doğrudan ya da dolaylı olarak tıbbi bakım ve sağlığı korunma hakkının önemi ve ceza hükümleri ile ilgili bazı maddeler.

Hukuki Dayanağı	Yürürlüğe Giriş Tarihi	İlgili Madde
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	9.11.1982	2/5/41/56/65
Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	06.11.1930	1/3/18/27/103/151/157/160/161/162/165/168/169/280
Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi	19.04.1960	2/10/11/14/15
Nüfus Planlaması Hakkında Kanun	27.05.1983	5
Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ²⁴	15.05.1987	3
Türk Medeni Kanunu	01.01.2002	5
İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi	09.12.2003	1/3/4/5
Ceza Muhakemeleri Kanunu	17.12.2004	76
Türk Ceza Kanunu	01.04.2005	1/76/98/233/99/100
Hasta Hakları Yönetmeliği	01.08.1998 (Son hali 08.05.2014)	1/2/4'ten 15'e kadar /24/25/26/27/29'dan 37'ye kadar
Çocuk Hakları Sözleşmesi	11.12.1994	Önsöz/3/23/24/25/27/29/37/39
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	10.7.2003	12(2)/19
Avrupa Sosyal Şartı ²⁵	09.04.2007	Bölüm I/11/
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	27.05.1949	25
Hekimlik Meslek Etiği Kuralları	01.03.1999	5/26/28/43
Türk Tabipleri Birliği Hekimlik ve İnsan Hakları Bildirgesi ²⁶	20.06.2009	1/2/4/6/7/12/13

²⁴ Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu (49):

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf>

²⁵ Avrupa Sosyal Şartı (50): <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/26488.pdf>

²⁶ Türk Tabipleri Birliği Hekimlik ve İnsan Hakları Bildirgesi (51):

https://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_bldgeler2010.pdf

3.7. YHD 7. Madde: “Her yenidoğan büyümesini garanti altına alacak doğru beslenme hakkına sahiptir. Annenin süt vermesi kolaylaştırılmalı ve desteklenmelidir. Anneye ait kişisel, fiziksel ya da psikolojik nedenlerle anne sütü verilmesinin mümkün olmadığı durumlarda doğru, yapay beslenme sağlanmalıdır.” (19).

Beslenme yetersizliği, yılda 2,7 milyon çocuk ölümüyle veya tüm çocuk ölümlerinin% 45'i ile ilişkilidir. Bebek ve küçük çocuk beslemesi, çocuk sağ kalımını iyileştirmek ve sağlıklı büyüme ve gelişim sağlamak için kilit bir alandır. Bir çocuğun hayatının ilk 2 yılı özellikle önemlidir çünkü bu dönemde optimal beslenme morbidite ve mortaliteyi düşürür, kronik hastalık riskini azaltır ve genel olarak daha iyi gelişme sağlar (52).

Emzirme, bebekler için yaşamsal bir hakktır. Yaşam hakkının oluşması ve sağlanması açısından annenin en büyük, onurlu ve şerefli davranışı emzirme insanlık onuru olan bir davranıştır (53).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO - World Health Organization) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)’nun emzirmeye yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerin tüm dünyada uygulanması gerekmektedir.

Emzirmeyi koruma, teşvik ve desteklemeye yardımcı olan işlemler şunları içerir: Uluslararası Çalışma Örgütü "183 No'lu Annelik Koruma Sözleşmesi" ve 183 No'lu Sözleşmeyi tamamlayan “Tavsiye 191” gibi politikaların benimsenmesi;

“Anne Sütü İkame Edici Maddelerin Uluslararası Pazarlama Yönetmeliği” ni kabul etmesi ve ardından ilgili Dünya Sağlık Örgütü kararları;

Bebek Dostu Hastane Girişimi'nde belirtilen "Başarılı Emzirenle On Adım" adımlarının uygulanması gerekmektedir.

WHO, Mayıs 2012'de “Anne, bebek ve küçük çocuk beslenmesi üzerine kapsamlı uygulama planı” geliştirmiştir. 2025 yılına kadar, ilk 6 ay boyunca anne sütüyle beslenme oranının en az% 50'ye kadar yükselmesi hedeflenmiştir.

UNICEF ve WHO, emzirmek için “Global Emzirme Kolektifi” oluşturmuştur. Hükümetleri, hayırseverlikleri, uluslararası organizasyonları ve sivil toplumdaki uygulayıcıları ve bağışçıları bir araya getirilerek tüm annelerin emzirmek için ihtiyaç duyduğu teknik, finansal, duygusal ve toplumsal desteğe ulaşmasını sağlamak amaçlanmıştır.

WHO, “Anne Sütü İkame Edici Maddelerin Uluslararası Pazarlama Kodunun Uygulanmasına Yönelik Küresel İzleme ve Destek Şebekesini ve NetCode” olarak da bilinen Dünya Sağlık Meclisi Sonuç Kararlarını oluşturmuştur. NetCode'un amacı anne sütüyle beslemenin uygun olmayan bir şekilde pazarlanmamasını sağlayarak emzirmeyi korumak ve geliştirmektir (52).

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı tarafından 1991 yılından itibaren “Anne Sütünün Teşviki ve Bebek Dostu Sağlık Kuruluşları Programı” yürütülmektedir. Şu anda doğum yapılan tüm hastanelerimiz “Bebek Dostu Hastane” dir (54).

Tablo 3. 4. Mevzuatta doğrudan ya da dolaylı olarak beslenme hakkı, emzirmenin /anne sütü yoksa yapay beslenmenin sağlanmasının önemi ve ceza hükümleri ile ilgili bazı maddeler.

Hukuki Dayanağı	Yürürlüğe Giriş Tarihi	İlgili Madde
Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	06.11.1930	125/157/177/280
Devlet Memurları Kanunu ²⁷	23.07.1965	104
Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu	15.05.1987	3
İş Kanunu ²⁸	10.06.2003	74
Türk Ceza Kanunu	01.04.2005	185/186/194/232/233
Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ²⁹	01.01.2007	11
Çocuk Hakları Sözleşmesi	11.12.1994	24/27
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	10.7.2003	11
Avrupa Sosyal Şartı	09.04.2007	8
İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi	27.05.1949	25
Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Ve İnsan Hakları Bildirgesi	20.06.2009	1/13

3.8. YHD 9. Madde: *“Yaşamla bağdaşmayacak şekilde anomalili bir fetus taşıyan gebe bir kadının, gebeliğini sürdürme ya da eğer isterse kendi ülkesinin yasal sınırları içinde gebeliğini sonlandırma hakkı vardır. Bu fetus doğduğu takdirde, yenidoğana gereksiz tıbbi müdahale uygulanmamalıdır.”* (19).

Kesin bir tanım yapmak zor olsa da, yararsız tedavi (ya da nafiye, boşuna, beyhude tedavi) için, “yararlı bir amaca hizmet etmeyen, tümüyle etkisiz tedaviler” şeklinde bir açıklama getirilebilir. Fetus doğduğu taktirde, yenidoğana tıbbi bakımın gereksiz olup olmadığına karar vermeye çalışırken ortaya çıkabilecek sosyal, idari ve yasal sorunların önlenmesi açısından,

²⁷ Devlet Memurları Kanunu (55): <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>

²⁸ İş Kanunu (56): <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>

²⁹ Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (57): <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm>

önceden kurumsal politikaların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Etik danışmanların ve etik kurullarının da bu tür kurumsal politika süreçlerine dâhil edilmesi, sorunun çözümüne önemli katkılar sağlayabilecek bir zorunluluk olarak görülmelidir (58).

Bu konuda ülkemizde uygulamalarda ve yasal düzenlemelerde eksiklikler bulunmaktadır. “Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliğinin” 13. maddesine göre ötenazinin yasak olmasına karşın, pasif ötenazinin uygulandığı, ancak adlandırılmadığı bilinmektedir (59).

3.9. YHD 10. Madde: *“Yaşama sınırını aşan derecede immatür olan yenidoğanın yaşatılması için girişimde bulunulmamalıdır. Bu durumlarda karar hakkı uygulanırken doğumun gerçekleştiği yerin coğrafi, sosyal ve ekonomik koşulları dikkate alınmalıdır. Ender görülen olgularda doğum gerçekleşmeden önce aileler bilgilendirilmeli ve karara katılımları sağlanmalıdır.”* (19).

Yaşama sınırı, “viabilite sınırı” olarak ifade edilir. Organ ve sistemlerin olgunlaşması viabilite terimiyle açıklanır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından viabilite sınırını yirmi iki hafta olarak kabul edilmiştir. Ancak bu sınır ülkelere, merkezlerin teknolojik donanımına göre farklılıklar gösterebilir ve yirmi iki -yirmi altı haftaya kadar yükselebilir (60).

Bugün için birçok merkez tarafından postkonsepsiyonel olarak Yirmi iki hafta altı ya da son adet tarihine göre düzenlendiğinde Yirmi hafta altı “yaşayabilir (viabilite)” kabul edilmemekte ve canlandırma girişimi önerilmemekte, Yirmi beş hafta ise canlandırma girişiminin mecburi olduğu gebelik yaşı olarak değerlendirilmektedir. Yirmi iki 0/6 hafta ile Yirmi dört 6/7 hafta arası, canlandırma kararında belirsizliklerin olduğu ve kesin kararların halen alınmadığı gebelik evresi olarak önemini korumaktadır. Bu evrede kararı belirleyen en önemli faktör gebelik haftasıdır ancak, gerek prenatal gerekse postnatal gebelik haftası belirleme tahmin yöntemlerinde önemli bir hata payı (birkaç günden iki haftaya kadar) vardır (60).

3.10. YHD 11. Madde: *“Her yenidoğanın ülkesinin sosyal koruma ve güvenlik hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Bu hak sağlık alanında korunma ve bakımı olduğu kadar yasal alanı da kapsar.”* (19).

Sosyal koruma ve güvenlik hizmetin bir “hak” olarak algılanması fikrinin en somut yansıması, Avrupa Konseyi’nin temel belgelerinden olup ilk olarak 1961’de kabul edildikten sonra 1996’da gözden geçirilerek genişletilen “Avrupa Sosyal Şartı” (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi)’dir. Şart’ın ilk hali Konsey’in bütün üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Türkiye ise,

“Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”nı (çalışma hayatı ve ücretle ilgili bölümlere kısmi çekinceler koyarak) 2004 yılında imzalamış ve 2007’de onay kanunu Resmi Gazete ’de yayımlanmıştır (61).

Bu kapsamda 26 Ocak 2015 tarihinde TBMM Başkanlığına Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın hazırladığı “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması” amacıyla bir kanun tasarısı sunulmuştur (62).

Tasarıya göre kadın çalışana ilk doğumda 2, ikinci doğumda 4, üçüncü doğumda da 6 ay süreyle yarı zamanlı çalışma imkânı tanınmanın yanı sıra ücretin ödeneceği başlangıçta düzenlenmiştir. Kadın bu kısmi çalışmaya 16 haftalık izin süresi bittikten sonra başlayabilecektir. Bu süre engelli çocuk sahibi olan kadınlar için 1 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca çoğul doğumlarda bu sürelere 30 gün eklenmesi ve evlat edinme halinde de bu haktan yararlanılması yer almaktadır. Altı aylık süreden sonra kadın çalışan işten çıkarılamaması güvencesiyle çocuğun 6,5 yaşına kadar kısmi süreli çalışabilecektir (63).

3.11. YHD 12. Madde: *“Yenidoğan ailesinden, onay olmaksızın ayrılamaz. Çocuk istismarına ait kanıtın bulunduğu ve yenidoğanın yaşamının risk altında olduğu koşullarda, çocuğun korunmasının garanti altına alınması adına uygun yasal ya da yönetsel önlemler, çocuğun ailesinden ayrılmasını gerektirse bile alınmalıdır. Bu kural yenidoğanın hastanede olduğu sırada da uygulanabilir.”* (19).

Çocuk istismarı ve ihmali dünyada olduğu kadar ülkemizde de çok önemli bir sorundur. Doğum sonrası depresyona giren annelerin yenidoğan bebeklerine karşı istismarda bulunma olasılığı fazladır.

Yapılan çalışmalarda, çocuğun yaşı ne kadar küçükse istismar olasılığı o kadar fazladır. Vakaların üçte biri altı ayın altındaki, üçte biri altı ay üç yaş arasında, üçte biri üç yaşından büyük çocuklardır (64).

5237 sayılı “Türk Ceza Kanunu” madde 232’de, aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine kötü muamelede bulunan kimse 2 aydan 1 yıla kadar, madde 96 da yer alan “eziyet”e ilişkin düzenlemede fiil -sistemantik olarak belli bir süre içinde işlenmektedir- işleyen kişi hakkında 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası öngörülür. Yine madde 233’de ise aile hukukundan doğan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişi, şikâyet üzerine bir yıla kadar, 83.

maddede ihmali davranışla kasten ölüme neden olan kişi hakkında on yıldan yirmibeş yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir (32).

Uluslararası hukuk alanında “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” nde taraf devletler çocuğun her türlü ihmali, istismar ve kötü muameleye karşı korunması için, yasal, idari toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alır denmektedir (36).

3.12. YHD 13. Madde: “Her yenidoğan, evlat edinilme durumunda, en azami garantiler ile evlat edinilme hakkına sahiptir. Evlat edinmenin olduğu devletlerde, çocuğun çıkarları her zaman ön planda tutulmalı ve evlat edinmenin kabul edilebilmesi için tüm gerekli garantiler ve resmi mercilerden elde edilen tüm yetkiler güvence altına alınmalıdır. Hiçbir koşul altında organların satılması kabul edilemez .” (19).

Yenidoğanın evlat edinilmesi yüksek yararını ön planda tutan, gelişimi ve bakımı için uygun ortam sağlanması ve korunmasını amaçlayan bir durumdur. Ancak istismarlara açık bir uygulamadır. Bu nedenle devletler bir yandan evlat edinmeyi kolaylaştırırken diğer yandan evlat edinmenin sakıncalarına karşı önlem almaktadırlar (65).

Çocuk haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi için “Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansında³⁰” çocuklarla ilgili sözleşmeler düzenlenmiştir. Bunlardan biri de Türkiye tarafından 5.12.2001 tarihinde Lahey’de imzalanan “Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme” 19.04.2004’te yürürlüğe girmiştir (65).

Bu sözleşmenin amacı, ülkelerarası evlât edinmelerin, çocuğun yüksek yararlarına ve uluslararası hukukun ona tanıdığı temel haklara uyularak yapılması için koruyucu tedbirleri tesis etmek; çocukların kaçırılmasını, satımını ve ticaretini önlemek için Âkit Devletlerarasında bir işbirliği sistemi kurmaktır (66).

³⁰ Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansında çocuklarla ilgili sözleşmelerden önemlileri şunlardır:

- Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme (1956) Onay Kanunu Resmi Gazete 17.09.1971 – 13959.
- Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenfizine İlişkin Sözleşme (1958) Onay Kanunu Resmi Gazete 27.09.1972 – 14319.
- Küçüklerin Korunmasında Makamların Yetkisine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme (1961) 15 Onay Kanunu Resmi Gazete 12.01.1977 – 15817.
- Evlât Edinmeye İlişkin Kararların Tanınması, Uygulanacak Hukuk ve Yetkiye Dair Sözleşme (1965)
- Nafaka Yükümlülüğüne Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme (1973) Onay Kanunu Resmi Gazete 05.11.1980 – 17150.
- Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenfizine İlişkin Sözleşme (1973) Onay Kanunu Resmi Gazete 06.11.1980 – 17152.
- Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukukî Veçhelerine Dair Sözleşme (1980) Onay Kanunu Resmi Gazete 11.11.1999 – 23873 (65).

Evlât edinme 4721 sayılı 22.11.2001 kabul tarihli TMK’da ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Vesayet altındaki küçük, ayırt etme gücüne sahip olup olmadığına bakılmaksızın vesayet dairelerinin izniyle evlât edinilebilir. Evlât edinme, küçüğün ana ve babasının rızasını gerektirir. Rıza, küçüğün doğumunun üzerinden altı hafta geçmeden önce verilemez (13).

Ana ve babaya ait olan haklar ve yükümlülükler evlât edinene geçer. Evlâtlık, evlât edinenin mirasçısı olur. Evlâtlık küçük ise evlât edinenin soyadını alır. Evlât edinen isterse çocuğa yeni bir ad verebilir. Ergin olan evlâtlık, evlât edinilme sırasında dilerse evlât edinenin soyadını alabilir. Eşler tarafından birlikte evlât edinilen ve ayırt etme gücüne sahip olmayan küçüklerin nüfus kaydına ana ve baba adı olarak evlât edinen eşlerin adları yazılır (13).

Evlât edinme ile kurulan soybağı kan bağına değil mahkeme kararına dayanır. Bu nedenle ayrı bir soybağı türü olarak (yapay soybağı) kabul etmek gerekir (65).

Evlât edinen anne baba çocuğun aynı zamanda yasal temsilcisidir. Çocuğa uygulanacak her türlü tıbbi müdahalede rızası alınacak anne baba çocuğun yüksek yararını gözeterek karar vermek zorundadır. Organ alınması çocuğa uygulanmaması gereken bir tıbbi müdahaledir. “Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanun” a göre, yaşayan kişilerden organ ve doku alınması madde 5’te: “Onsekiz yaşını doldurmamış ve mümeyyiz (iyiyi, kötüyü, doğru ve yanlış ayıran) olmayan kişilerden organ ve doku alınması yasaktır” denilmektedir (27). Görüldüğü üzere organ bağıışı amacıyla dahi canlı çocuktan organ alınamaz.

3.13. YHD 14. Madde: *“Bütün yenidoğan ve gebe kadınların silahlı çatışmanın olduğu ülkelerde korunma altına alınma hakkı vardır. Bu koşullarda annenin emzirmesi özendirilmeli ve koruma altına alınmalıdır.” (19)*

Anayasanın 41. maddesinde “devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denilmektedir. Ayrıca “her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir ve “devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır” denilerek devletin bu sorunlara karşı ulusal anlamda gerekli tedbirleri alması gerektiği vurgulanmaktadır (18).

Anayasanın 61. maddesinde “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır” denilerek korunmaya muhtaç çocukların rehabilite edilerek tekrar aileleri ve topluma kazandırılmasının önemi üzerinde durulmaktadır (18).

2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı “Çocuk Koruma Kanunu” ulusal düzenlemeler açısından önemlidir. Kanun amacını “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların” korunması olarak belirtmektedir (m.1). Kanunda sayılan temel ilkelerden bazıları, çocuğun yaşama ve gelişme hakkının korunması, ayrımcılık yapılmaması, çocuğun yararının gözetilmesidir (m.4). Kanuna göre çocuk öncelikle kendi aile ortamında korunacak ve bakılacaktır (m.5) (67).

4. Sonuç

Yenidoğan Hakları Deklerasyonu çocuğun refahı alanındaki önemli bir eksikliği de tamamlamıştır. Yenidoğan Hakları Deklerasyonu, yenidoğanın sadece küçük bir insan değil aynı zamanda yaşamsal dönemine özgü özellikleri, gereksinimleri olan yetişkinlerle aynı haklara sahip olmanın yanında kendi özelliklerinden kaynaklanan özel haklara da sahip olan/olması gereken kusursuz bir varlık olduğunu göstermektedir.

Mevzuatta hassas, kırılabilir, incinebilir ve insan türünün başlangıç evresinde olan yenidoğanın haklarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak günümüzde halen yenidoğan ihmal, istismar ve ölümlerinin yüksek oranda oluşu mevzuatın tek başına yetmediğinin de açık bir delilidir. Yenidoğan ile ilgili meslek gruplarının mevzuatı bilip davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. Yenidoğan ile yolu en çok kesişen alan sağlık alanıdır. Sağlık meslek mensuplarının yenidoğan haklarını bilmeleri sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde yapmalarını sağlayacaktır.

5. Kaynaklar

1. Hensley,A.,Chang,P.,Stevenson,T. *Vulnerable Child Syndrome*. http://dbpeds.stanford.edu/content/dam/sm/neonatology/documents/vulnerable_child_syndrome_062212.pdf Erişim Tarihi: 09.11.2017.
2. Kafkaslı, A., Tekin, N., Şen, C. (2001). *Anne ve Yenidoğan Hakları Barselona Deklarasyonu*. *Perinatoloji Dergisi*, 9(4):205-208.
3. World Health Organization: http://www.who.int/maternal_child_adolescent/newborns/every-newborn/en/ Erişim Tarihi: 09.11.2017.

4. Salihoğlu, Ö., Akkuş, C. H., Hatipoğlu, S. (2011). *Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesi Standartları. Bakırköy Tıp Dergisi*, 7(2): 45-51. Doi: 10.5350/BTDMJB201107201.
5. İnsan. (2017). Türk Dil Kurumu.
Erişim:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ae8a0f07a78d3.94754011
6. Birol, L. (1997). *Hemşirelik süreci*. 3. İzmir: Bozyaka Matbaacılık.
7. Çakırcalı, E. (1998). *Hemşirelikte temel ilke ve uygulamalar*. 2. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi İzmir.
8. Temel, M.K. (2017). *Biyomedikal Etik Prensipleri*. (7 th. Ed., pp. 99). İstanbul: Betim Kitaplığı.
9. Akşit, M.A., Elçioğlu, Ö., Şener, T. (2011). *Yaşam Hakkı ve Yaşam Sınırında Olanlar İçin Etik İlkeler. Türk Neantoloji Derneği Bülteni*. 23: 81-85
10. Yenidoğan. (2017). T.C. Sağlık Bakanlığı Ulusal Veri Sözlüğü, Sürüm 2.2:
<http://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/3549,usvs2220140512pdf.pdf?0>
Erişim Tarihi: 10.10.2017.
11. Dede, E. (2017). *Tıp Hukukunda Çocuk Hastaların Hakları*. 1. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
12. Eren, N. (2010). *Kişilik Bozuklukları ve Hemşirelik Girişimleri. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*. 1(1): 33-38
13. Türk Medeni Kanunu (2001), Resmi Gazete, 24607, 8.12.2001.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> Erişim Tarihi: 11.02.2018.
14. Deklarasyon. (2017). Online Etymology Dictionary.
<https://www.etymonline.com/word/declaration> Erişim Tarihi: 11.02.2018.
15. Sözleşme. (2017). Türk Dil Kurumu.
Erişim:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ae8abe1e87535.44363177 Erişim Tarihi: 23.11.2017
http://www.academia.edu/9971112/TIBB%C4%B0_ET%C4%B0K_VE_DEONTOLOJ%C4%B0_KAVRAMLARI
16. Sayım, F. (2015). *Tıbbi Etik Ve Deontoloji Kavramları. Akademik Arge Dergisi-Sosyal Bilimler*. 15(1): 33-45.
17. Akça, T. (2009). *Deontolojiden Biyoetiğe Tıp Etiğinin Evrimi*.
http://endokrin.com/pdf/220868211640_eddd_agustos_2012.pdf
Erişim Tarihi: 23.11.2017.
18. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Resmi Gazete, 2709, 7.11.1982.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2017.pdf Erişim Tarihi: 23.12.2017.
19. Atasay, B., Arsan, S. (2001). *Anne ve Yenidoğan Hakları Barselona Deklarasyonu. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. 10(12): 457-459
20. Kuçuradi, İ. (1998). *Uludağ konuşmaları özgürlük, ahlak, kültür kavramları*. Ankara. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları. Felsefe Dizisi.
21. Arslan, K. O. (2015). *İnsan Onuru Kavramı Ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması. Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 120:155-172
<http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1511> Erişim Tarihi: 23.12.2017.
22. Tacir, H. (2013). *Yaşama Hakkı Kapsamında Yaşamın Başlangıcı. Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 1302-1319
23. Akşit, M.A., Şener, T., Şaylıgil, Ö. (2016). *Yaşam Hakkı ve Yaşam sınırında olanlar Prematüreler için Etik Prensipler. Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*. 1(2): 47-56.
24. Türkiye Biyoetik Derneği. (2013). *Türkiye Biyoetik Derneğinin Yenidoğan Tarama Testlerinde İstenen Belgelerle İlgili Görüşü*.

- <http://www.biyotetik.org.tr/wp-content/uploads/2015/08/TBDGorus06-05-2013.pdf>
(Erişim Tarihi: 14.10.2017).
25. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Resmi Gazete, 1489, 06.05.1930.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanun_tbmmc008/kanuntbmmc00801593.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2017.
26. Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi (1960), Resmi Gazete, 10436, 19.12.1960.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.412578.pdf> Erişim Tarihi: 10.02.2018.
27. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması Ve Nakli Hakkındaki Kanun:
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf> Erişim Tarihi: 14.10.2017.
28. Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (1979), Resmi Gazete, 16655, 29.05.1979.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc066/kanun_dmc066/kanundmc06602827.pdf Erişim Tarihi: 10.02.2018.
29. Rahim Tahliyesi Ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi Ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük (1983), Resmi Gazete, 18255, 18.12.1983.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.837395.pdf> Erişim Tarihi: 11.02.2018.
30. İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (2003), Resmi Gazete, 25311, 9.12.2003.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanun_tbmmc088/kanuntbmmc08805013.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2018.
31. Ceza Muhakemeleri Kanunu (2004), Resmi Gazete, 25673, 17.12.2004.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> Erişim Tarihi: 12.02.2018.
32. Türk Ceza Kanunu (2004), Resmi Gazete, 25611, 12.10.2004.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm> Erişim Tarihi: 13.02.2018.
33. Hasta Hakları Yönetmeliği (1998), Resmi Gazete, 23420, 01.08.1998.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_hastahaklari.pdf
Erişim Tarihi: 13.02.2018.
34. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik (2013), Resmi Gazete, 28617, 13.04.2013.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130413-7.htm>
Erişim Tarihi: 13.02.2018.
35. Hekimlik Meslek Etiği Kuralları.
http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&id=65&Itemid=31 Erişim Tarihi: 14.02.2018.
36. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1994), Resmi Gazete, 22138, 9.12.1994.
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>
Erişim Tarihi: 14.02.2018.
37. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (2003) Resmi Gazete, 4867, 18.06.2003.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030618.htm#2>
Erişim Tarihi: 14.02.2018.
38. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/IH_ve_Temel_Ozgurluklerin_Korunmasi.pdf Erişim Tarihi: 15.02.2018.
39. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1949), Resmi Gazete, 7217, 27.05.1949.
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>
Erişim Tarihi: 15.02.2018.
40. Özkaya, N. (2016). "Vücut Bütünlüğünün İhlali" Kavramının Tıbbi Uygulama Hatalarında Tazminat Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Terazi Aylık Hukuk Dergisi* 119:234-242.
41. Tababet Ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928), Resmi Gazete,

- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601219.pdf (Erişim Tarihi: 16.02.2018).
42. Hukuk Muhakemeleri Kanunu (2012), Resmi Gazete, 28253, 03.04.2012.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6100.html> Erişim Tarihi: 16.02.2018.
43. Türk Borçlar Kanunu (2011), Resmi Gazete, 27836, 04.02.2011.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6098.html> Erişim Tarihi: 16.02.2018.
44. Vatansızlık Hallerinin sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme (1975), Resmi Gazete, 15226, 04.05.1975.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf Erişim Tarihi: 01.02.2018.
45. Türk Vatandaşlığı Kanunu (2009), Resmi Gazete, 27256, 12.06.2009.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5901.html> Erişim Tarihi: 01.02.2018.
46. Türk Tabipler Birliği Etik Bildirgeleri.
https://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_bldgeler2010.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2018).
47. Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği (2010), Resmi Gazete, 27532, 25.05.2010.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100325M1-1.htm> Erişim Tarihi: 01.02.2018.
48. Gündüz, T., Kırımlıoğlu, N., Eşiyok, B., & Erdemir, A. D. (2001). *Aydınlatılmış Onam Ve Çocuk Hastaya İlişkin Hukuki Düzenlemeler. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*, 9(1): 27-34.
49. Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu (1987), Resmi Gazete, 19461, 15.05.1987.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf> (Erişim Tarihi: 17.02.2018).
50. Avrupa Sosyal Şartı (2007), Resmi Gazete, 26488, 09.04.2007.
<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/26488.pdf> Erişim Tarihi: 19.02.2018.
51. Türk Tabipleri Birliği Hekimlik ve İnsan Hakları Bildirgesi:
https://www.ttb.org.tr/kutuphane/etik_bldgeler2010.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2018).
52. Bebek ve Çocuk Beslenmesi. World Health Organization.
Erişim: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs342/en/> Erişim Tarihi: 01.02.2018.
53. Akşit, M. A., Aydoğdu, S. (2017). *Emzirme, Onurlu Davranış Deklarasyonu. Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yeni Doğan Dergisi*, 2(2): 92-109.
54. T.C. Sağlık Bakanlığı Stratejik Plan 2013-2017. (2012).
<http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/9843,saglik-bakaligi-stratejik-plan--2013-2017pdf.pdf>
Erişim Tarihi: 01.01.2018.
55. Devlet Memurları Kanunu (1965), Resmi Gazete, 12056, 14.07.1965.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> Erişim Tarihi: 20.02.2018.
56. İş Kanunu (2003), Resmi Gazete, 25134, 22.05.2003.
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html> Erişim Tarihi: 18.02.2018.
57. Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006), Resmi Gazete, 26200, 31.05.2006.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2018.
58. Acar, V. H. (2016). *Yararsız Tedavi. Turkish Journal of Bioethics*, 3(2):74-84.
59. Tosun, Ö., Kadiroğlu, T. (2016). *Yenidoğan Hemşireliğinde Etik. Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 13 (3): 170-173 Doi:10.5222/head.2016.170
60. Oygür, N., Önal, E., & Zenciroğlu, A. (2016). *Doğum Salonu Yönetimi Rehberi*.
http://www.neonatology.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/dogum_odasi_yonetimi.pdf
Erişim Tarihi: 20.01.2018.
61. Tufan, B., Sayar, Ö. Ö., Koçyıldırım, G. (2009). *Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet*. 76-86.
<http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tufan.pdf> Erişim Tarihi: 28.11.2017.

62. Yatar, B. (2016). *Çalışma Hayatında Kadın: Uluslararası ve Ulusal Mevzuat*. 15(57):29-36. <http://www.ttb.org.tr/MSG/images/files/dergi/57/57.pdf> (Erişim Tarihi: 28.11.2017).
63. Hüseyinli, N. (2015). *Uluslararası Sözleşmeler Işığında Aile ve Çalışma Yaşamının Uzlaştırılması Kapsamında Ebeveyn İzninin Uygulamadaki Yeri*. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1):271-309
64. Yalaki, Z., Taşar, M. A., Tıraş, Ü., Arıkan, İ., Bostancı, İ., & Dallar, Y. (2010). Olgu Sunumu.8:81-5. http://www.guncelpediatric.com/makale_828/Yenidogan-Doneminde-Cocuk-Istismari-Olgusu-Olgu-Sunumu Erişim Tarihi: 12.11.2017.
65. Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku*. 3. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
66. Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme(2004), Resmi Gazete, 25438, 19.04.2004. <http://tbmm.gov.tr/kanunlar/k5049.html> Erişim Tarihi: 18.11.2017.
67. Çocuk Koruma Kanunu (2005), Resmi Gazete, 25876, 03.07.2005. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/um_cocukkoruma.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2017).